

POPULAȚIA EVREIASCĂ A CLUJULUI. GRAD DE URBANIZARE ȘI TIPARE REZIDENȚIALE

Attila GIDÓ

Urbanizarea rapidă, permanenta accelerare a mobilității geografice dinspre mediul rural spre mediul urban a fost un fenomen general inițiat în secolul al 19-lea. Această creștere a mobilității geografice apare mai pregnant la populația evreiască, mai ales din cauza interdicției dintr-o perioadă anterioară de a se stabili legal în mediul urban, interdicție aflată în vigoare până în 1851 pentru toate localitățile urbane în afara orașului Alba Iulia. Ridicarea interdicției, care de altfel nu se referea la orașele miniere, a însemnat și începutul urbanizării accelerate în rândul evreilor. În Marele Principat al Transilvaniei în 1785/1786 doar 7,3 procente din populația izraelită trăia la oraș, iar 98,7 de procente din această populație avea domiciliul în Alba Iulia. Conform conscripției din 1813, ponderea populației urbane evreiești a scăzut la 6,5 procente, însă doar 88,6 de procente din cele 6,5 menționate anterior trăia în orașul reședință al comitatului Alba de Jos. Toate acestea înseamnă că o parte semnificativă a populației evreiești a reușit să se stabilească, pentru o perioadă mai lungă sau mai scurtă, și în alte orașe. După legea XXIX din 1840 și a hotărârii ministeriale din Viena din 1851 ponderea evreilor din Alba Iulia raportată la totalul populației evreiești din Transilvania a scăzut la 42,5 procente în 1848, respectiv 19,3 procente în 1857.¹

¹ Gyémánt 2004: 49-50.

În jurul compromisului Austro-ungar, în paralel cu scăderea treptată a importanței evreilor din Alba Iulia s-au format mai multe comunități urbane evreiești în Transilvania istorică, Banat, Crișana și Maramureș (Oradea, Arad, Timișoara, Cluj, Satu Mare, Sighetu Marmației, Târgu Mureș, Tășnad, Șimleu Silvaniei). Ca urmare a urbanizării, evreii din cele trei regiuni au ajuns să reprezinte 44 procente din populația urbană în 1910. Ponderea lor a ajuns la 58 de procente în anul recensământului din 1930, reprezentând 11,6 la sută din populația urbană.²

Dezvoltarea regională inegală înseamnă și grade diferite de urbanizare pentru diferitele regiuni. O parte însemnată (57 de procente) din populația izraelită din Transilvania istorică, 85,9 din Banat și 54 de procente din Crișana și Maramureș, o regiune care cuprindea și Maramureșul, un județ cu pronunțat caracter rural, trăia în mediul urban. Acești indicatori depășesc cu mult gradul de urbanizare al regiunilor respective din perspectiva populației totale. După cum vom vedea mai jos, această situație este legată de diferențele existente la nivelul structurii ocupaționale dar și de rolul jucat de diferitele grupuri etnice și religioase în procesul modernizării.³

Tabelul 1. *Ponderea populației urbane în rândul populației de religie izraelită din Transilvania, 1930:*

Populația urbană	Izraeliți		Populația totală	
Transilvania istorică	44 515	57,0	519 675	16,1
Banat	9 631	85,9	167 489	17,8
Partium (Crișana și Maramureș)	46 267	54,8	276 254	19,9
Total	100 413	58,0	963 418	17,4

Datele recensământului din 1930 ne permit analiza gradului de urbanizare nu doar din perspectiva variabilelor *apartenența etnică* și

² Recensământ 1938, II: LXXXV-LXXXIX, Sulyok-Fritz, 1930: 112.

³ Recensământ 1938, II: XXXII-XLIII, și LXXXV-LXXXIX.

religie dar și din perspectiva limbii materne. Cea din urmă perspectivă este importantă pentru că limba maternă idiș este, în primul rând, o caracteristică a comunităților, straturilor evreiești mai tradiționale, mai puțin predispuse integrării și expuse proceselor de asimilare. Datele recensământului confirmă această observație: gradul de urbanizare în rândul vorbitorilor de idiș a rămas mult în urma gradului de urbanizare observat la nivelul întregii comunități evreiești. Cazul regiunii Maramureș este cel mai frapant: aici aproximativ o treime din evreii vorbitori de idiș locuiau în mediul urban.⁴

Tabelul 2. Ponderea populației urbane, respectiv rurale în rândul populației cu limba maternă idiș, 1930:

	Urban		Rural		Total
Transilvania istorică	25 259	48,6	26 749	51,4	52 008
Banat	532	70,3	225	29,7	757
Partium (Crișana și Maramureș)	22 415	38,3	36 095	61,7	58 510
Total	48 206	43,3	63 069	56,7	111 275

Dacă ne referim la nivelul anumitor județe, cele mai urbanizate comunități evreiești au fost considerate cele din Cluj, Timiș-Torontal, Arad și Bihor din perspectiva tuturor indicatorilor luați în considerare și anume etnicitate, limbă maternă și religie. La celălalt capăt al scalei găsim județele Sălaj, Maramureș, Năsăud și Someș, unde evreii din mediul urban au reprezentat 31-41 de procente din populația totală evreiască. Ponderea a fost chiar mai scăzută în rândul evreilor vorbitori de limbă idiș chiar și în cazul județului Cluj.⁵

⁴ Recensământ 1938, II: LVIII-LXIX.

⁵ Recensământ 1938, II: XLIII-LXIX.

Tabelul 3. Numărul și ponderea evreilor din mediul urban în funcție de religie, etnie și limbă maternă în județele cu o populație de evrei care depășea 5000 de persoane, 1930:

Populația urbană	Religie izraelită		Etnie evreiască		Limba maternă idiș	
		%		%		%
Arad	7 801	77,8	7 057	78,0	687	68,6
Bihor	21 061	75,7	15 731	56,6	4 347	58,0
Cluj	14 530	82,3	14 080	82,0	7 523	75,6
Maramureș	10 609	31,1	10 526	31,1	9 989	30,1
Mureș	6 780	64,6	6 384	64,1	3 549	55,9
Năsăud	2 623	41,1	2 596	41,0	2 312	39,1
Someș	4 397	41,4	4 365	41,4	3 964	40,8
Satu Mare	13 885	54,7	12 953	54,0	7 392	44,1
Sălaj	4 391	31,9	4 266	31,9	2 562	27,0
Timiș-Torontal	9 623	87,6	7 382	87,0	445	71,9

În județul Cluj, 82 de procente din populația de etnie evreiască și 75,6 de procente din populația vorbitoare de limba idiș locuia în mediul urban, mediul urban însemnând de fapt două orașe: Cluj și Huedin. Distribuția populației de religie izraelită a fost extrem de inegală raportată la cele două localități. Astfel, în Cluj, municipiu reședință de județ, găsim 13 504 de persoane de religie izraelită, ceea ce înseamnă 92,9 din totalul populației urbane evreiești. 88,9 de procente din populația urbană a județului Cluj a cărei limbă maternă declarată era idișul, locuia în Cluj. Dacă ne uităm la proporția vorbitorilor de limbă idiș în populația urbană, observăm că nu depășește 51 de procente, adică aproape jumătate din populația urbană evreiască aparține de un alt mediu lingvistic (în primul rând de mediul lingvistic maghiar).

În perioada interbelică, evreii au constituit cel de al patrulea cel mai mare grup etnic și religios din mediul urban, după maghiari, români și germani. Conform datelor furnizate de recensământul din 1930, structura etnică a populației urbane din Transilvania s-a prezentat astfel: 37,9 de procente maghiari, (cu o pondere de 55,6 procente în 1910), 35 de procente români (17,6% în 1910), 13,2 de procente germani

(14,2% în 1910), iar după cum am menționat mai sus, 11,6 de procente izraeliți (9,6% în 1910).⁶ Dacă pornim de la indicatorii apartenenței la un grup etnic, observăm că 56,2 de procente din populația care s-a declarat de etnie evreiască a trăit în mediul rural în 1930, reprezentând 10,4 de procente din populația urbană.⁷

După Primul război mondial observăm două tendințe de urbanizare: crește ponderea populației urbane de origine română și evreiască datorită creșterii numărului localităților cu rang de oraș (au existat 40 de orașe în 1920 și 50 de orașe în 1941) și datorită fluxului de migrație din mediul rural în mediul urban. Paralel cu această creștere se înregistrează scăderea ponderii altor două grupuri etnice: maghiari și germani.⁸ Cu toate acestea, profilul urban al Transilvaniei interbelice este determinat, în continuare, de populația maghiară, germană și evreiască. Situația este valabilă și pentru Cluj, unde a crescut semnificativ populația evreiască după cea de a doua jumătate a secolului al 19-lea.

În cele ce urmează descriem traiectoriile de mobilitate ale familiilor evreiești din Cluj și zonele orașului unde s-au format comunitățile evreiești.

Sunt puține cercetările care abordează mobilitatea geografică a evreimii din Transilvania. Mai mult, abia găsim referințe concrete la originea populației evreiești din anumite localități. Ernest Marton, reprezentant al mișcării sioniste din Transilvania interbelică, poate fi considerat unul dintre autorii cei mai importanți în acest sens. El a publicat (în 1941) un studiu mai lung cu titlul *Arborele genealogic al evreilor maghiari*, care continuă să fie o referință în domeniu⁹. Marton și cercetătorii din generațiile care l-au urmat consideră că originea comunităților evreiești din Transilvania secolelor 19 și 20 poate fi datată în perioada Principatului secolelor 16-17 (privilegiul emis de Bethlen

⁶ Livezeanu 1995: 135.

⁷ Gyémánt 2004: 111-112.

⁸ Varga 1998: 187.

⁹ Marton 1941.

Gábor în 1623)¹⁰. Datorită mișcărilor de populație din ultimele două-trei secole, a avut loc o schimbare de populație de proporție. Comunitatea sefardă (evrei originari din Spania) a fost înlocuită, treptat, de cea așkenază. Evreii stabiliți în Transilvania la începutul secolului al 18-lea provin mai ales din vest (Moravia, Boemia, Ungaria, Austria, Germania) și într-o măsură mai mică din nord-est (Polonia), respectiv sud (Imperiul Otoman, Principatele Române). După prima împărțire a Poloniei din secolul al 18-lea și anexarea Galiției și Bucovinei de către austrieci, majoritatea evreilor așkenazi sosiți pe teritoriul Marelui Principat al Transilvaniei provin din nord-est¹¹.

Imigrarea din Galiția și Bucovina a atins punctul culminant la jumătatea secolului al 19-lea. După cum consideră unii, punctul maxim al imigrării a fost atins în perioada 1821-1840. Însă cercetările mai recente arată că apogeul a avut loc în perioada 1846-1850 și 1860¹². Evreii sosiți pe teritoriul Regatului Ungar și al Marelui Principat al Transilvaniei s-au stabilit, de regulă, în județele din nord și din nord-est (la sfârșitul secolului al 18-lea aproape trei sferturi din populația evreilor din Transilvania locuia în comitatele nordice), urmând să se mute – treptat – în alte regiuni ale țării, printre care și Comitatul Cluj¹³.

Evreii stabiliți inițial în zonele rurale ale Comitatului Cluj au început să se mute la Cluj și Huedin într-o măsură mai mare la mijlocul secolului al 19-lea. Datorită acestei mobilități, pe parcursul timpului s-au transformat semnificativ raporturile dintre rural și urban. În această perioadă a crescut treptat ponderea orașenilor în rândul populației evreiești. Conform primului recensământ maghiar din epoca modernă, 77,7 de procente din populația evreiască a comitatului locuia în mediul rural, iar 22,3 la sută în localități de rang orașenesc. Recensământul imediat următor a înregistrat 37,1 de procente de evrei orașeni, cel din 1920 72,9 de procente, iar cel din 1930 82,3 la sută.¹⁴

¹⁰ Marton 1941: 37-40, Gonda 1992: 29, Carmilly-Weinberger 1994: 49-56, Sebestyén 2000: 30-43, Gyémánt 2004: 12-15.

¹¹ Gyémánt 2004: 23-25.

¹² Gyurgyák 2001: 63, Gyémánt 2004: 46.

¹³ Gyémánt 2004: 23 și 46-47.

¹⁴ Kepecs 1993: 180., Gyémánt 2004: 95 și 110.

Așadar, populația evreiască din primele decenii ale secolului 20 s-a format în mai multe etape. Primii evrei s-au mutat în satele din comitat. Ei proveneau mai ales din zonele nordice dar și din comitatele vecine din vest și est. După acest val a avut loc stabilirea, în Cluj, a populației din satele învecinate sau din zonele aflate în afara comitatului.

Listele de cetățenie întocmite în perioada interbelică reprezintă sursa cea mai la îndemână pe care o putem utiliza dacă dorim să analizăm mobilitatea geografică a evreimii din Cluj din perioada interbelică. Legile românești din 1924 și 1938 pentru revizuirea cetățeniei au fost potrivnice mai ales populației evreiești din țară. Întocmirea listelor și evidențelor care conțineau numele persoanelor a fost un produs birocratic secundar al aplicării acestor legi. Pe baza acestora, familiile sau persoanele singure care aparțineau comunității evreiești au fost trecute într-un registru special. Aceștia și-au putut păstra cetățenia română după revizuirea din 1938¹⁵.

Lista de cetățenie din Cluj analizată de noi se presupune a fi fost întocmită în 1938-1939, dar nu poate fi considerată exhaustivă. O privire mai atentă asupra datelor introduse descoperă că aproape toți membrii de familie înregistrați la rubrica cap de familie sunt născuți în 1924 sau în anii precedenți. Cu toate acestea și în ciuda completărilor ulterioare ușor identificabile, listele nu conțin numele unor personalități publice care au sosit în oraș după 1930 (de exemplu Mózes Weinberger, Rabinul-șef neolog al comunității ales în 1934). De aceea credem că este probabil că funcționarii din administrația orașului au întocmit lista utilizând de fapt un registru elaborat imediat după revizuirea din 1924 și au introdus rezultatele din 1938 în aceste liste anterioare.

Această sursă utilizată de noi conține datele personale a 2011 de capi de familie și persoane singure, respectiv a 4 523 membrii de familie, însumând un total de 6 534 de persoane. Pentru primul grup de persoane s-a înregistrat și locul nașterii¹⁶. Pe baza locului de naștere al capilor de familie și al persoanelor singure putem descrie, relativ

¹⁵ SJCANR, fond 136., dosar 41/1938, [Registru alfabetic cu cetățenii evrei care moștenesc cetățenia română, Orașul Cluj], 1-298.

¹⁶ SJCANR, fond 136., dosar 41/1938., 1-298.

precis, direcția mobilității geografice, iar dacă coroborăm aceste date cu cele despre vârstă, putem creiona o imagine destul de clară despre condițiile demografice din cea de a doua jumătate a secolului al 19-lea. Vârsta medie a capilor de familie și a persoanelor singure din Clujul interbelic care au venit în oraș din comitatele din nord și nord est, sau din Sudul Slovaciei (Felvidék), Ucraina subcarpatică (Kárpátalja), Galiția, Bucovina și nord estul Ungariei a fost cu mult mai mare (în jur de 47 de ani) decât cea a persoanelor născute în alte regiuni (aproximativ 35 de ani). Ajungem la rezultate similare și în cazul unei comparații dintre capii de familie și persoanele singure născute în Comitatul Cluj pe de o parte și în Cluj pe de altă parte. Vârsta medie a celor dintâi a fost de 39 de ani, iar a celor din urmă de 34,5 ani. Toate acestea indică o echilibrare treptată a imigrației din nord cu un val de imigrație din alte direcții început în cea de a doua jumătate a secolului al 19-lea. În același timp s-a redus și raza mobilității geografice, iar sporul demografic natural a început să dețină un rol mai important în creșterea numerică a populației evreiești.

Locul de naștere al celor 2011 de capii de familie și persoane singure evaluate pozitiv în procesul de revizuire a cetățeniei arată că populația evreiască din Cluj a fost extrem de eterogenă din punctul de vedere al originii. Doar 15,5 de procente provin din acest oraș și 10,1 de procente din județ. Comparativ, 31,3 de procente provin dintr-un comitat aflat în vecinătate și 18,6 la sută din acele zone ale Transilvaniei istorice, Banatului și Crișanei, care nu sunt învecinate cu Comitatul Cluj.

Tabelul 4. *Locul de naștere al capilor de familie și persoanelor singure de etnie evreiască care au fost evaluate pozitiv la revizuirea cetățeniei din 1924 și 1938:*

Locul nașterii	Capul de familie și gospodărie cu o singură persoană %	
Cluj	316	15,7
Comitatul/județul Cluj	204	10,1
Comitate/județe	454	22,6
vecine	180	9,0
	Total vecini	634 31,5
Comitate/județe	161	8,0
care nu sunt	Altele	213 10,6
învecinate	Total comitate/județe	374 18,6
	care nu sunt învecinate	
Slovenia de sud, Ucraina Subcarpatică	71	3,5
Galiția, Bucovina, Polonia	20	1,0
Ungaria (teritoriul de după 1920)	125	6,2
Regat	12	0,6
Voivodina	7	0,3
Alta	9	0,4
Necunoscut	239	11,9
Total	2011	100,0

Dacă dorim să stabilim principalele direcții de imigrare, observăm că 41,2 la sută din cei 1491 de evrei care nu s-au născut la Cluj provin din comitatele din nord. Dacă la această pondere adăugăm și evreii originari din Slovenia de sud, Galiția, Bucovina, Polonia și regiunile de nord est ale Ungariei după Trianon (teritoriile aflate la est de Dunăre și la nord de linia ce unește Budapesta și Debrețin, inclusiv Debrețin) obținem un raport de 50,4 procente privind imigrația din nord. Restul evreilor din Cluj provine în primul rând din Comitatele Bihor și Mureș-Turda.

Tabelul 5. Distribuția teritorială a locului de proveniență al capilor de familie și persoanelor singure care nu s-au născut pe teritoriul comitatului/județului Cluj, 1938/1939:

Locul nașterii	Capul de familie și gospodărie cu o singură persoană	
	%	
Comitate din nord	Învecinate	454 22,6
	Neînvecinate	161 8,0
	Total	615 41,2
Alte comitate în afară de Comitatul Cluj		876 58,8
Total din alte comitate decât Cluj		1491 100,0

Tiparele rezidențiale ale populației evreiești din mediul urban stabilită pe teritoriul Monarhiei Austro-ungare sunt destul de omogene, chiar dacă există anumite diferențe mai mici sau mai mari. Pe durata secolelor 18 și 19 evreii sosiți în orașele din Transilvania s-au stabilit inițial în vecinătatea porților orașelor. După adoptarea legii din 1840 și decretului din 1851, care permitea stabilirea evreilor în localitățile urbane, a început și stabilirea lor în interiorul orașelor, în primul rând în zona piețelor.¹⁷ Acest fenomen general poate fi observat și în cazul Clujului. Inițial mica populație de evrei a locuit în Mănăștur, localitate independentă de Cluj la vremea respectivă. De aici făceau naveta în oraș, după care, în 1818, au construit o casă de rugăciuni pe strada Kül-Magyar, aflată la periferia orașului în epoca respectivă. Așadar, în prima jumătate a secolului al 19-lea s-au format două nuclee evreiești: unul în partea sud-vestică a localității, pe strada Mănăștur, iar celălalt la periferia nord-estică a orașului (zona apropiată de localitatea Hoștat, nu departe de Biserica Sfântu Petru, pe strada Kül-Magyar)¹⁸. Sinagoga de piatră a fost construită în 1851 într-o zonă mai apropiată de centrul

¹⁷ Gazda 1991: 59.

¹⁸ Izvoare și mărturii III/2, 1999: 275-276.

orașului, pe strada Pap (mai apoi Paris), în partea de nord-est¹⁹ a acestuia.

În general, casele de rugăciuni și sinagogile au fost construite în zonele populate mai dens de evrei.²⁰ Astfel putem presupune că majoritatea celor 479 de izraeliți din Cluj înregistrați la conscripția din 1850/1851 locuia pe strada Kül-Magyar (în partea mai îndepărtată de centrul orașului al acestei străzi, denumită Calea Victoriei în perioada interbelică, mai apoi Calea Mareșal Foch), în zona străzii Pap și pe calea Mănăștur²¹.

În următorii aproape o sută de ani nu a dispărut acest nucleu inițial de zonă evreiască, ci a rămas în continuare o zonă urbană locuită mai ales de evrei. În acest timp evreii au început să se mute și în alte zone învecinate, străzi și piețe aflate în apropierea acestor nuclee. Tiparul rezidențial al evreimii din Cluj s-a stabilizat și finalizat până la începutul secolului al 20-lea. Orașul avea mai multe zone considerate „evreiești” cum ar fi: Piața Széchenyi (denumită Mihai Viteazul în interbelic și în prezent) aflată în zona centrală a orașului, însă în afara zidurilor din nord, străzile aflate la nord-est de această piață, triunghiul format de Canalul Morii, Someș și căile ferate din nord estul orașului și zona străzii Pata (Ștefan Cicio-Pop) situată în estul orașului.

Așadar, procesul de formare a comunităților evreiești mai mari din diferite zone ale orașului și mobilitatea în interiorul urbei a fost determinată de mai mulți factori. Unul dintre momentele decisive ale acestui proces este dat de modul în care și-au ales locul de rezidență evreii stabiliți în oraș în prima jumătate a secolului al 19-lea. Pe aceste alegeri inițiale a fost construit tiparul rezidențial, structura rezidențială ulterioară. În primii ani, evreii s-au stabilit în zonele limitrofe și mai ales în cele apropiate de drumurile principale de acces în oraș. Este cazul comunității din Mănăștur, formată lângă drumul Oradea-Cluj și cazul comunității din zona străzii Kül-Magyar, o stradă care asigura legătura cu Maramureș, Bistrița și Dej. Odată cu creșterea numerică

¹⁹ Lówy 2005: 19.

²⁰ Gazda 1991: 60.

²¹ Pentru schimbarea denumirilor de străzi în Cluj, vezi Asztalos 2004.

a populației au apărut și instituțiile cheie ale vieții religioase precum și cele ale vieții cotidiene. Astfel, în vecinătatea casei de rugăciuni din Mănăștur și a sinagogii din strada Pap amintite mai sus, au fost deschise în jurul anilor 1830-1840 abatoare care aprovizionau populația evreiască cu carne cușer.²² În deceniile următoare, evreii s-au stabilit mai ales în zona străzii Pap, în timp ce ritmul de creștere a comunității din Mănăștur s-a redus semnificativ. În schimb s-a format o comunitate compactă de evrei în zona nord-estică a orașului, în jurul străzii Pap și străzile aflate la vest, nord și est, precum și în Piața Széchenyi / Piața Mihai Viteazul care funcționa și ca piață a orașului.

Ulterior, evoluția tiparelor rezidențiale ale evreimii din Cluj a fost influențată și de alți factori nu numai de situarea drumurilor principale, proximitatea pieței sau alegerea domiciliului pe baza identității de grup. Deja în primele decenii ale secolului al 19-lea au fost construite mai multe ateliere sau unități industriale. Tendința s-a păstrat și mai târziu datorită proximității căilor ferate din nordul Clujului. La sfârșitul secolului al 19-lea și începutul celui de al 20-lea au existat aici mai multe fabrici (fabrica de chibrituri, de mobilă, de piele, de alcool, de tutun, de porțelan și de gaz), depozite de lemn și uzina electrică, iar în aceste zone s-au format coloniile de muncitori, mixte din punct de vedere etnic. Așadar, populația evreiască, indiferent de ocupație (întreprinzător industrial, mic industriaș, meșteșugar, artizan, sau angajat) a preferat zone cu acces facil la activitățile pe care le desfășura. Astfel, în zona aflată la nord-est de Piața Széchenyi, pe străzile mărginite de Someș, Canalul Morii și căile ferate, s-a format o comunitate evreiască alcătuită din mici burghezi, comercianți, meșteșugari, muncitori și zilieri care dispunea de un nivel de venit inferior comparativ cu cel al altor comunități. O colonie similară s-a format și în zona străzii Pata, în sud-estul orașului. Nu este accidental faptul că majoritatea sinagogilor și caselor de rugăciuni a fost construită în aceste zone, cum a fost și cazul Spitalului Evreiesc construit în 1927 în vecinătatea Pieței Széchenyi, o zonă populată de o comunitate compactă de evrei. Concentrarea în bloc a evreilor mai săraci în zonele amintite

²² Izvoare și mărturii III/2, 1999: 275-276.

este indicată și confirmată și de evidența șomerilor. Jumătate din cei 188 de șomeri evrei (734 de persoane luând în calcul și membrii lor de familiile) din Cluj, luați în evidență în ianuarie 1934 în timpul recesiunii economice, locuia în districtele III și IV, situate în partea de nord și nord-est a orașului.²³ Dimpotrivă, evreii mai înstăriți și burghezia evreiască s-a stabilit în zonele mai apropiate de centrul orașului, în cartiere reprezentative. Totodată, ei au investit în imobile aflate în această zonă (strada Majális / Regală, strada Szentegyház / Maniu, strada Deák Ferenc / Eroilor etc.).

În lipsa unor surse mai timpurii, analiza concretă, la nivelul străzilor, a tiparelor rezidențiale din perioada interbelică necesită introducerea unei surse apărută mai târziu, după cel de al doilea război mondial. Populația evreiască a Clujului, dispărută în timpul Holocaustului, a lăsat în urmă, fără proprietar, 1421 de imobile, locuințe în Cluj și 91 în satele apropiate. În 1944-1946 au fost numiți mai mulți administratori evrei pentru gestionarea acestor imobile. S-a întocmit un registru conținând situarea exactă (stradă, număr) a imobilelor încredințate administratorilor. În unele cazuri registrul conține și date despre foștii proprietari.²⁴ Cu ajutorul acestui registru putem schița relativ exact structura și tiparele rezidențiale ale evreilor din Cluj. Fără îndoială, există riscul apariției unor erori în această analiză: situația din perioada interbelică și situația înregistrată în inventar chiar înainte de deportările din 1944 nu coincid în mod necesar pentru că mai multe imobile ar fi putut trece de la un proprietar la altul în timpul scurs între cele două momente. Totodată, documentul ia în calcul doar imobilele ale căror proprietari au fost evrei, au fost deportați și au dispărut. Astfel, o parte semnificativă a evreimii care nu dispunea de proprietăți ci locuia în chirie, nu apare în această evidență. Este adevărat, totuși, că majoritatea acestor chiriași locuia în imobile aflate în proprietatea evreilor.

²³ SJCANR, fond 1., cutia 2/1934., dosar 1895/1934., 1-6. f.

²⁴ Arhiva Centrului pentru Studiul Istoriei Evreilor din România, București (În continuare: ACSIER), fond III., dosar 158. (Lista administratorilor de bunuri evreiești, Cluj), f. 1-49.

Pentru identificarea străzilor din registrul de evidență a imobilelor evreiești s-a utilizat denumirea dată de administrația ungară din 1940-1944, respectiv denumirile din 1945. Pentru identificarea corectă a străzilor am apelat la ajutorul a două publicații și le-am confruntat cu situația din 1937.²⁵ În continuare utilizez denumirile din 1937 și încerc să proiectez pe baza lor rezultatele la care am ajuns.

Zonele rezidențiale ale evreimii din Cluj s-au extins în mod semnificativ până la sfârșitul perioadei interbelice. În această perioadă, din cele 600 de străzi ale orașului, în 270-280 de străzi existau imobile evreiești. Însă majoritatea lor era dispersată și doar în puține cazuri putem vorbi de un nivel de concentrare mai pronunțat. Conform registrului comunității evreiești din 1944-1946, în șase străzi au existat mai mult de 30 de proprietăți evreiești aflate în administrarea comunității (218 de imobile în total) și 32 de străzi dispuneau de 10-30 de imobile evreiești (417 imobile). Așadar, putem presupune că aproximativ jumătate din populația evreiască din Cluj era concentrată grosso modo în 38 de străzi, în timp ce în restul străzilor prezența lor era sporadică sau dispersată. Tabelul de mai jos conține numele străzilor cu densitatea cea mai ridicată de populație evreiască și numărul imobilelor aflate în administrarea comunității²⁶.

Tabelul 6. *Imobile evreiești intrate în administrarea comunității în perioada 1944-1946:*

Strada, 2004	Strada, 1944-1946	Strada, 1937	Numărul imobilelor evreiești aflate în administrare
Decebal	Szent István	Decebal	44
Traian	Árpád	Traian	41
Mărășești	Krizbai	Mărășești	40
Porumbeilor	Galamb	Gheorghe Tămaș	33

²⁵ Asztalos 2004, Boga-Zámbó-Gál 1943.

²⁶ ACSIER, fond III., dosar 158., 1-49. f., Asztalos 2004, Boga-Zámbó-Gál 1943.

Strada, 2004	Strada, 1944-1946	Strada, 1937	Numărul imobilelor evreiești aflate în administrare
Paris	Pap	Paris	30
Nicolae Titulescu	Pata	Ștefan Cicio-Pop	30
Regele Ferdinand	Horea	Regele Ferdinand	26
21 Decembrie 1989	Magyar și str. Kossuth Lajos	Mareșal Foch	25
Dorobanților	Honvéd	Regele Carol II.	22
Piața Mihai Viteazul	Széchenyi tér	Piața Mihai Viteazul	22
Petrila și Patriciu Barbu	Csaba	Horea	21
Moșilor	Mócok	Moșilor	20
Emil Racoviță	Erzsébet	Regina Elisabeta	19
Regele Ferdinand	Dózsa György	Regele Ferdinand	18
Republicii	Majális	Regală	17
Oașului	Kajántói	Cernăuți	15
Muncitorilor	Munkás	Muncitorilor	15
Calea Turzii	Tordai	Episcop Nicolae Ivan	15
Cardinal Iuliu Hossu	Fürdő	Băii	14
Cetății	Pekry	General Praporgescu	14
Henri Barbusse	Szamosközi	Romulus	14
Someșului	Dézsma	General Poetaș	13
General Dragalina	Fellegvári	General Dragalina	13
Barițiu	Malom	Barițiu	13

Dacă identificăm pe harta Clujului poziția geografică a acestor străzi, observăm formarea unor blocuri puternice, perceptibile și în

perioade anterioare, în zona de nord est a orașului (în triunghiul format de Canalul Morii, Someș și căile ferate), în zona de sud est (strada Honvéd/Regele Carol II și Pata/Ștefan Cicio-Pop), precum și în centru (marginea nordică a orașului, partea sud estică a Cetățuui, zona dintre strada Ferenc József/Regele Ferdinand și Someș, până la gară). Perioada Holocaustului, deportările și naționalizările de după 1948 au schimbat total tiparul rezidențial al populației evreiești a Clujului. Acesta însă, este un alt episod, de această dată trist și dureros, al evreilor clujeni.

Bibliografie

- Asztalos, Lajos, *Kolozsvár. Helynév- és településtörténeti adattár*, Kolozsvár Társaság – Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2004.
- Boga, Ödön; Zámbo, Aurél; Gál, Ernő, *Kolozsvári lak- és címjegyzék*, Kolozsvár, 1943.
- Carmilly-Weinberger, Moshe. *Istoria evreilor din Transilvania (1623-1944)*, Editura Enciclopedică, București, 1994.
- Gazda, Anikó, *Zsinagógák és zsidó közösségek Magyarországon*. Térképek, rajzok, adatok, MTA Judaisztikai Kutatócsoport, Budapest, 1991.
- Gonda, László, *A zsidóság Magyarországon 1526–1945*, Századvég, Budapest, 1992.
- Gyémánt, Ladislau, *Evreii din Transilvania. Destin istoric*, Institutul Cultural Român – Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2004.
- Gyémánt, Ladislau; Benjamin, Lya (editori), *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România*, III, Editura Hasefer, București, 1999.
- Gyurgyák, János, *A zsidókérdés Magyarországon*, Osiris, Budapest, 2001.
- Kepecs, József (ed.), *A zsidó népesség száma településenként (1840–1941)*, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1993.
- Livezeanu, Irina, *Cultural Politics in Greater Romania. Regionalism, Nation Building, and Ethnic Struggle, 1918–1930*, Cornell University Press, Ithaca and London, 1995.
- Lőwy, Dániel, *A Kálváriától a tragédiáig. Kolozsvár zsidó lakosságának története*, Koinónia, Kolozsvár, 2005.

- Marton, Ernő, *A zsidó nemzeti mozgalom Erdélyben*, Kadima RT. kiadása, Cluj, 1922.
- Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*, II, Institutul Central de Statistică, București, 1938.
- Sebestyén, Mihály, *Nyúlgát az idő ellen. Az erdélyi zsidóság történetéhez*, Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2000.
- Sulyok, István; Fritz, László (ed.), *Erdélyi Magyar Évkönyv 1918–1929*, I, Juventus Kiadás, Kolozsvár, 1930.
- Varga, Árpád E., *Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből*, Tanulmányok, Püski, Budapest, 1998.